

Oksana Seroka-Stolka

OCENA WDROŻENIA DOBROWOLNYCH INSTRUMENTÓW ZARZĄDZANIA ŚRODOWISKIEM W MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTWACH REGIONU CZĘSTOCHOWSKIEGO

Oksana Seroka-Stolka, dr – Politechnika Częstochowska

adres korespondencyjny:
Wydział Zarządzania
Katedra Zdrowia Publicznego
ul. AK 36b, 42-200 Częstochowa
e-mail oksanas@zim.pcz.pl

THE ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT VOLUNTARY INSTRUMENTS IN COMPANIES FROM THE SME SECTOR IN THE REGION OF CZĘSTOCHOWA

SUMMARY: The main purpose of this study is to assess an implementation of environmental instruments in enterprises from Czestochowa region. The survey was conducted on a sample of 69 companies from the SME sector. "Snowball" sampling was applied as a method of the sample selection. The results show that three-quarters of enterprises have not formulated an environmental policy, and what that entails, does not have the key instruments of environmental management, whose principal objective is to improve the business impact on the environment. The interest in the surveyed companies of implementation of voluntary actions is minimal. There is therefore an urgent need for professional support of entrepreneurs from the SME sector in the region through environmental education, knowledge creation of legal requirements and compliance with state policy with realisation of environmental objectives at the regional level.

KEY WORDS: environmental management, environmental instruments, the environment, the SME sector

---

Wstęp

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) posiada istotny udział w PKB, ponieważ generuje prawie połowę polskiego PKB (48,4%) oraz zapewnia zatrudnienie dla znacznej części społeczeństwa. Liczba aktywnych przedsiębiorstw (MŚP stanowią prawie 99% przedsiębiorstw funkcjonujących na rynku polskim) i udział MŚP w prywatnym sektorze oraz liczba zatrudnianych pracowników sugerują, że małe i średnie przedsiębiorstwa wpływają znacząco na stan środowiska. Szacuje się, iż za 60% całkowitej emisji CO₂ pochodzącego z brytyjskich przedsiębiorstw odpowiadają MŚP, a odpady przemysłowe i handlowe z MŚP stanowią średnio 50% wszystkich odpadów.¹ Wpływ sektora MŚP na środowisko naturalne jest więc istotny. Działania proekologiczne, jakie podejmują przedsiębiorstwa z tego sektora zarówno o charakterze sformalizowanym, jak i niesformalizowanym, decydują w dużej mierze o jakości środowiska. Celem artykułu jest ocena wdrożenia przez badane małe i średnie przedsiębiorstwa z regionu częstochowskiego dobrowolnych formalnych i nieformalnych instrumentów zarządzania środowiskiem naturalnym.

Instrumenty zarządzania środowiskowego

Na świecie, a także w Polsce, coraz częstszym systemowym działaniem w obszarze środowiska jest wdrażanie standardów zarządzania środowiskowego zarówno formalnych, certyfikowanych na zgodność z wymaganiami normy ISO 14001 lub zarejestrowanych we wspólnotowym systemie ekozarządzania i audytu (EMAS), jak i nieformalnych, na przykład w ramach programu Czystszej Produkcji czy programu Odpowiedzialność i Troska. Wdrożenie systemów zarządzania środowiskowego umożliwia systematyczne doskonalenie procesów produkcji oraz optymalizację wykorzystania zasobów. Zasadniczym celem systemu zarządzania środowiskowego przedsiębiorstw jest poprawa oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko naturalne. Ogólnie systemy zarządzania środowiskowego w skali przedsiębiorstwa można zdefiniować jako „sformalizowane struktury organizacyjne, działania, procedury oraz zasady formułowania celów polityki ekologicznej na szczeblu przedsiębiorstwa i ich wdrożenia w życie zgodnie z określonym zestawem norm i standardów”.²

Instrumentem pozwalającym odnieść wszelką działalność przedsiębiorstwa do problematyki ochrony środowiska jest system zarządzania środowiskowego

¹ *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2006-2007*, red. A. Żoźniński, P. Zadura-Lichota, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008; www.parp.gov.pl [15-11-2011].

² P. Jeżowski, *Ochrona środowiska i ekorozwój*, Wyd. Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2000.

zgodny z normą ISO 14001. Przedsiębiorstwa posiadające zastosowany system zarządzania środowiskowego poprzez normę ISO mogą liczyć na poprawę własnego wizerunku wśród społeczeństwa, zwiększenie liczby klientów oraz wzrost świadomości ekologicznej pracowników i zwiększenie ich bezpieczeństwa w miejscu pracy. Przedsiębiorstwa posiadające certyfikat normy ISO 14001 mają bardziej uporządkowane procesy zarządzania środowiskiem naturalnym, większą zgodność z przepisami oraz większą ekowydajność.³ Norma ta jest podstawą do budowania lepszych kontaktów z pracownikami administracji publicznej. Pomimo stale wzrastającego zainteresowania tą formą działalności proekologicznej liczba przedsiębiorstw zainteresowanych wdrożeniem takiego systemu w swojej działalności jest wciąż niewielka.

System EMAS (Program Ekozarządzania i Audytowania) powstał później niż norma ISO 14001 i jego celem jest zachęcanie jednostek gospodarczych do dobrowolnego wdrażania systemu zarządzania środowiskowego, przejawiającego się jako ciągły proces poprawy relacji przedsiębiorstwo – środowisko, przede wszystkim w ramach doskonalenia procesów produkcyjnych i technik zarządzania. System sprzyja racjonalnemu gospodarowaniu zasobami, surowcami i energią oraz zmniejszeniu zanieczyszczeń środowiska. Zarówno norma ISO 14001, jak i system EMAS są przeznaczone dla wszystkich organizacji, niezależnie od rodzaju prowadzonej przez nie działalności.

Uzupełnieniem wdrożenia normy ISO 14001 oraz systemu EMAS jest norma ISO 14031, która wspiera organizacje z systemem zarządzania przyjaznego środowisku naturalnemu w ocenie świadczeń na rzecz środowiska. Jednocześnie może być wytyczną dla małych i średnich przedsiębiorstw, które dotychczas nie zbudowały systemu zarządzania przyjaznego środowisku naturalnemu. Norma ta ułatwia ciągły proces doskonalenia i ułatwia wdrożenie systemu zarządzania przyjaznego środowisku naturalnemu (również do ISO 14001/lub unijnego EMAS). Szczególnie nadaje się dla małych i średnich przedsiębiorstw, ponieważ implementacja nie wymaga dużych nakładów pracowniczych i finansowych. Umożliwia, szczególnie małym firmom, funkcjonalny controlling środowiskowy.⁴

Oprócz rozwiązań systemowych w obszarze zarządzania środowiskiem, których przykładem są standardy ISO, ważnym instrumentem stosowanym przez większe przedsiębiorstwa jest nowoczesne narzędzie analityczne w postaci analizy cyklu życia (*Life Cycle Analysis – LCA*). Służy ona do oceny wpływu na środowisko produktu lub usługi w całym jego lub jej cyklu życia („od kołyski do grobu”), począwszy od pozyskania surowców przez produkcję, użytkowanie, aż do likwidacji odpadów powstałych po procesie konsumpcji. Jest ona wykorzystywana zarówno do badania aspektów środowiskowych, jak i ekonomicznych produktu. Zastosowanie tego narzędzia powinno przyczynić się do szerszej realizacji strategii środowiskowych.

³ B. Al Najjar, A. Anfimiadou, *Environmental Policies and Firm Value*, „Business Strategy and the Environment” 2012 t. 21, s. 49-59.

⁴ www.gealan.de [19-10-2012].

Obecnie widoczna jest powszechna tendencja do ograniczenia instrumentów nakazowo-kontrolnych na rzecz dobrowolnych działań i zobowiązań przyczyniających się do poprawy efektów środowiskowej działalności przedsiębiorstw. Przedsiębiorcy coraz częściej dobrowolnie (bez przymusu prawnego) stosują różnego rodzaju instrumenty proekologiczne. Najczęstszą formą takich działań jest udział przedsiębiorców w różnego rodzaju programach pozwalających zminimalizować negatywne wpływy na środowisko lub też włączanie do systemu zarządzania przedsiębiorstwem elementów środowiskowych. Uczestnictwo w programach środowiskowych czy posiadanie systemów zarządzania środowiskiem wymaga od przedsiębiorstw wprowadzania nowych i lepszych pod kątem środowiskowym rozwiązań technicznych, nowych metod wytwarzania, które poza tym, że w mniejszym stopniu ingerują w środowisko, przynoszą również korzyści ekonomiczne. Wśród polskich MŚP widoczny jest wzrost poziomu zainteresowania podejmowaniem działań o charakterze proekologicznym, przy jednoczesnym braku środków finansowych i czasu na ich podjęcie.⁵

Materiały i metody

Badanie przeprowadzono metodą ankietową na próbie 69 małych (65%) i średnich (45%) przedsiębiorstw w regionie częstochowskim. W badaniu udział wzięły przedsiębiorstwa z sektora usług (12,5%), handlu (18,8%) i produkcji (31,2%) oraz o profilu mieszanym (37,5%). Ankietowano podmioty o zasięgu światowym (18%), europejskim (31%) i krajowym (51%). Udział badanych przedsiębiorstw w próbie pod względem kondycji finansowej był następujący: kondycja bardzo dobra (18,8%), dobra (37,5%), średnia (37,4%) oraz zła (6,3%). Zastosowano dobór metodą „kuli śniegowej”⁶. Jako technikę badawczą wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety, który skierowano do właścicieli lub menedżerów firm.

Pierwsza część kwestionariusza obejmowała pytania związane z zastosowaniem (lub planowanym zastosowaniem - w przypadku, gdy przedsiębiorstwo nie zastosowało jeszcze danego instrumentu) formalnych instrumentów zarządzania środowiskowego, jak normy ISO 14001, 14031, system EMAS, oraz nieformalnych - dotyczących szkoleń edukacyjnych i implementacji dobrowolnych programów wspierających praktyki środowiskowe w przedsiębiorstwach. Właściciele i kadre zarządzającą zapytano o możliwości inwestycji własnych środków przeznaczonych na rozwiązania technologiczne i organizacyjne, wsparcie finansowe organizacji ekologicznych oraz wolny czas przeznaczony na realizację praktyk środowiskowych ograniczających negatywny wpływ funkcjonowania przedsiębiorstwa na środowisko.

⁵ *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych – rozwiązania proekologiczne*, GfK, PSDB, PARP, Warszawa 2009, s. 62; www.parp.gov.pl [19-10-2012].

⁶ Nielosowa metoda doboru respondentów do badanej próby.

W drugiej części zaprezentowano respondentom do oceny jakościowej czynniki wpływające negatywnie na otoczenie naturalne przedsiębiorstw, takie jak: emisja gazów cieplarnianych, emisja pyłów, zapachów, hałasu, ścieków komunalnych i przemysłowych, odpadów wymagających składowania oraz zużycia energii i wody. Ankietowanych poproszono o ocenę zastosowania w przedsiębiorstwach nowych technologii środowiskowych, ekoinnowacji i recyklingu. Odpowiedzi w tej części badania skonstruowano na 5-stopniowej skali, gdzie: 1 – brak wpływu, 5 – najwyższy wpływ. Analizę danych przeprowadzono w programie STATISTICA 9.1 w kontekście ilościowym oraz jakościowym z wykorzystaniem statystyk opisowych.

Wyniki

Z przeprowadzonej analizy ilościowej wynika, że 75% badanych małych i średnich przedsiębiorstw w regionie nie prowadzi polityki środowiskowej. Wśród podmiotów, które nie posiadają formalnych instrumentów zarządzania środowiskiem, prawie 44% z nich nie planuje wdrożenia normy ISO 14001 i ISO 14031 i ponad 32% systemu EMAS w ciągu najbliższych 3 lat. Normę ISO 14001 posiada 6,5% ankietowanych przedsiębiorstw. Średnio około połowa badanych podmiotów jest niezdecydowana co do implementacji formalnych instrumentów środowiskowych. Zaledwie 7% przedsiębiorstw badanego sektora przeprowadza analizę cyklu życia w odniesieniu do produktu lub usługi (LCA) i w grupie tej znalazły się wyłącznie średnie przedsiębiorstwa o dobrej kondycji finansowej. Aż 75% badanych nie organizuje szkoleń z zakresu ekologii, ochrony środowiska i koncepcji *Environmental Corporate Responsibility*. Poprawa efektów środowiskowych działalności przedsiębiorstwa sektora MŚP, w obliczu rosnącego nacisku na implementację instrumentów o charakterze dobrowolnym, powinna być poparta zastosowaniem nieformalnych programów środowiskowych, które są często pierwszym etapem wpływającym na wzrost ich efektywności. Niestety, żadne badane przedsiębiorstwo nie planuje i nie wdrożyło nieformalnego programu środowiskowego. Ankietowani wykazują większe zainteresowanie wsparciem finansowym organizacji ekologicznych, które służy niewątpliwie kreowaniu dobrego wizerunku firmy. Istotnym elementem realizacji polityki środowiskowej opartej na implementacji dobrych praktyk środowiskowych są środki finansowe i czas, jakim dysponuje osoba odpowiedzialna za ten zakres działań. Badane małe i średnie przedsiębiorstwa w większości nie posiadają wystarczających środków finansowych, które mogłyby przeznaczyć na działania minimalizujące negatywny wpływ na środowisko (63,6% badanych). Prawie 55% przedsiębiorców zadeklarowało, że nie dysponuje wolnym czasem na włączenie nowych elementów środowiskowych do systemu zarządzania przedsiębiorstwem. Wyniki rozkładu odpowiedzi respondentów przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Rozkład odpowiedzi dotyczący zastosowania formalnych i nieformalnych instrumentów zarządzania środowiskowego w badanych małych i średnich przedsiębiorstwach

Stopień, z jakim respondenci zgadzali się z poniższymi pytaniami, oraz wartość przeciętna, którą wybierali dla poszczególnych pozycji	Zgrupowane kategorie: „zdecydowanie tak” i „raczej tak” [%]	Nie wiem [%]	Zgrupowane kategorie: „zdecydowanie nie” i „raczej nie” [%]	$\bar{x}$	SD N-64
Czy firma planuje wdrożyć normę ISO 14031? ^a	12,50	43,75	43,75	2,44	1,03
Czy firma planuje wdrożyć normę ISO 14001? ^{ab}	0	50,00	43,75	2,56	1,21
Czy firma planuje wdrożyć system EMAS? ^a	6,25	62,50	31,25	2,63	1,02
Czy firma planuje wdrożyć w ciągu najbliższych 3 lat nieformalny program środowiskowy?	0	50,00	50,00	2,31	0,79
Czy firma wspiera finansowo organizacje ekologiczne?	18,75	6,25	75,00	2,19	1,22
Czy firma dysponuje własnymi środkami przeznaczonymi na działania ograniczające wpływ firmy na środowisko naturalne?	18,18	18,19	63,63	2,27	1,50
Czy właściciel/menedżer dysponuje czasem, aby wprowadzać praktyki środowiskowe ograniczające wpływ firmy na środowisko naturalne?	33,36	9,09	54,54	2,54	1,10

Legenda:

SD – odchylenie standardowe

$\bar{x}$ – średnia

^a w ciągu najbliższych 3 lat, jeśli firma nie posiadała wdrożonej normy lub dany obiekt wdrożonego systemu EMAS

^b 6,5% badanych posiadało wdrożoną normę ISO 14001

Źródło: opracowanie własne.

Analiza jakościowa zaprezentowanych efektów środowiskowych działalności operacyjnej badanych przedsiębiorstw wskazuje, że badani wpływ ten oceniają jako nieznaczny. Przedsiębiorcy uważają, że największy wpływ na środowisko wynika ze znacznego zużycia energii elektrycznej ($\bar{x} - 2,5$) oraz generowania odpadów wymagających składowania ($\bar{x} - 2,1$). Przedsiębiorstwa nie widzą również możliwości zastosowania nowych technologii środowiskowych wykorzystujących odnawialne i niewyczerpywalne źródła energii ($\bar{x} - 1,4$), rozwiązań ekoinnowacyjnych w zakresie inteligentnych systemów elektroenergetycznych i technologii czystego węgla oraz efektywnego wykorzystania biomasy i biogazu ($\bar{x} - 1,2$). Badane podmioty nieznacznie wyżej oceniły możliwości zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów komunalnych dzięki zastosowaniu recyklingu ($\bar{x} - 2,5$).

W ostatniej części badania poproszono respondentów o wybór zaprezentowanych twierdzeń związanych z prowadzonym monitoringiem i analizą kosztów

Tabela 2

Efekty ekologiczne i ekonomiczne działalności operacyjnej badanych przedsiębiorstw

N = 69		(Wielokrotna dychotomia; zliczana wartość 1) Ogół i procenty obliczane względem liczby respondentów		
		Liczba	Procent odpowiedzi	Procent przypadków ^a
Monitoring	zużycia energii	33	24,09	51,56
	zużycia wody	27	19,71	42,19
	usuwania ścieków	20	14,60	31,25
	usuwania odpadów	29	21,17	45,31
	brak monitoringu	28	20,44	43,75
	ogół	137	100,00	214,06
Analiza kosztów	zużycia energii	42	28,38	71,19
	zużycia wody	32	21,62	54,24
	usuwania ścieków	23	15,54	38,98
	usuwania odpadów	36	24,32	61,02
	nie prowadzi analizy kosztów	15	10,14	25,42
	ogół	148	100,00	250,85

^a procent z respondentów nie sumuje się do 100, ponieważ każdy respondent mógł udzielić więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania.

zużycia energii, wody i usuwania ścieków oraz odpadów w przedsiębiorstwach. Wyniki odpowiedzi zaprezentowane w tabeli 2 wskazują, że w badanych przedsiębiorstwach najczęściej prowadzone są monitoring i analiza kosztów zużycia energii. Na drugim miejscu respondenci wskazali monitoring i analizę kosztów usuwania odpadów. Niespełna ¼ badanych nie prowadzi w ogóle monitoringu zużycia zasobów.

Omówienie wyników badań

Ankietowane przedsiębiorstwa z sektora MŚP w regionie częstochowskim nie są proaktywne w kwestiach ochrony środowiska. Proaktywność zarządzania przejawiająca się wprowadzeniem dobrowolnych praktyk zarządzania środowiskowego występuje na niewielkim poziomie w polskich przedsiębiorstwach.⁷ Niska świadomość ekologiczna wpływu MŚP na środowisko, przejawiająca się brakiem identyfikacji zagrożeń oraz znajomości wymogów związanych z ochroną środowiska, to główne przyczyny małego zaangażowania w realizację dobro-

⁷ A. Ryszko, *Proaktywne zarządzanie środowiskowe w przedsiębiorstwach*, „Przegląd Organizacji” 2009 nr 5, s. 33-36.

wolnych praktyk środowiskowych.⁸ Niewielkie zaangażowanie wynika z braku odpowiednich zasobów, czyli kompetencji ekologicznych i braku czasu, jaki menedżerowie i przedsiębiorcy mogą poświęcić zagadnieniom ekologicznym.⁹ Wyniki przeprowadzonej analizy sugerują, że wpływ czasu może być jedną z ważniejszych przyczyn implementacji systemów zarządzania środowiskiem naturalnym.

Wśród ankietowanych przedsiębiorstw MŚP istnieje bardzo małe zainteresowanie normą ISO 14001, jak i 14031. W 2006 roku w Polsce było 1700 organizacji posiadających certyfikat ISO 14001.

Jak wynika z przeprowadzonych badań w Polsce, wśród głównych przyczyn niskiego zainteresowania wdrożeniem normy ISO 14001, w porównaniu z często stosowaną normą ISO 9001, przedsiębiorcy zidentyfikowali przede wszystkim brak zachęt ze strony państwa, w tym brak wyraźnego sygnału, że systemy zarządzania środowiskiem są uznawane za ważny instrument realizacji polityki ekologicznej państwa i zasady zrównoważonego rozwoju.¹⁰ Innymi przyczynami wskazywanymi przez przedsiębiorstwa są: traktowanie zagadnień środowiskowych jako drugoplanowych oraz konieczność poniesienia zbyt wysokich kosztów w porównaniu do uzyskiwanych korzyści.¹¹

Bardzo niski odsetek badanych przedsiębiorstw z wdrożonym systemem EMAS wynika z niewielkiego zainteresowania nim wśród polskich przedsiębiorców, gdyż w 2011 roku EMAS posiadało jedynie 25 organizacji i 32 obiekty¹². Niestety, z informacji umieszczonych na stronie Komisji Europejskiej (Eurostat) wynika, że wzrost liczby organizacji posiadających wdrożony system zarządzania środowiskowego w Polsce jest minimalny.

Przeprowadzone badanie empiryczne oraz badania ogólnopolskie wskazują, że zarówno znajomość metodologii LCA, jak i skłonność polskich małych i średnich przedsiębiorstw do stosowania jej w swojej praktyce są niewystarczające.¹³

⁸ O. Seroka-Stolka, *Poziom świadomości ekologicznej przedsiębiorców jako element zrównoważonego rozwoju – analiza porównawcza*, „Journal of Ecology and Health” 2011 t. 15, nr 4(88); A. Bołtromiuk, *Z badań nad świadomością ekologiczną polskiego społeczeństwa – refleksje ekonomisty*, „Ekonomia i Środowisko” 2009 nr 38; por.: O. Seroka-Stolka, *Analiza wybranych czynników determinujących poziom świadomości ekologicznej przyszłych menedżerów*, „Ekonomia i Środowisko” 2012 nr 1(41).

⁹ D.L. Gadenne, K. Kennedy, C. McKeiver, *An Empirical Study of Environmental Awareness and Practices in SMEs*, „Journal of Business Ethics” 2009 t. 84, s. 45-63; *Problemy oddziaływania małych i średnich przedsiębiorstw na środowisko*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, www.czystybiznes.pl [10-02-2013]; por.: A. Hutchinson, F. Hutchinson, *Environmental Business Management: Sustainable Development in the New Millennium*, Mc Graw Hill, London 1997, cyt. za: L.J. Spence, R. Rutherford, R.A. Blackburn, *Small Business and Environmental Issues in the UK and the Netherlands: A Literature Review and Research Agenda*, Kingston University, London 1998.

¹⁰ *Raport 2003-2006, Wzorce zrównoważonej produkcji i konsumpcji. Stan i rekomendacje*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2007, s. 47.

¹¹ *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw ...*, op. cit., s. 62-64.

¹² www.epp.eurostat.ec.europa.eu [15-07-2012].

¹³ „Propagowanie wzorców produkcji i konsumpcji sprzyjających promocji zasad trwałego i zrównoważonego rozwoju”. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej oraz

Jako przyczynę niestosowania analiz tego rodzaju przeważająca większość przedsiębiorstw podawała aktualną sytuację, w tym brak uregulowań prawnych. Niemniej jednak respondenci uczestniczący w tych badaniach uważają, że zapotrzebowanie na takie analizy występuje, a w związku z tym w przyszłości zaistnieje konieczność powszechnego stosowania LCA przez przedsiębiorstwa.¹⁴ Najpoważniejszym ograniczeniem we wszystkich fazach rozwijania i wdrażania nowatorskich technologii środowiskowych są bariery finansowe przedsiębiorstw. Powyższe przeszkody są najbardziej odczuwalne w przypadku MŚP, które dysponują ograniczonymi zasobami finansowymi i mają mniejsze możliwości pozyskania przydatnej wiedzy i doświadczenia niż duże przedsiębiorstwa.¹⁵

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz wynika, że małe i średnie przedsiębiorstwa w regionie częstochowskim w niewielkim stopniu podejmują zarówno sformalizowane, jak i niesformalizowane działania mające ograniczyć ich negatywne oddziaływania na środowisko. Realizacja działań o charakterze proekologicznym wymaga zastosowania nowych technologii, a także wprowadzenia w przedsiębiorstwie innowacyjnych rozwiązań w zarządzaniu i organizacji. Konieczne jest zbudowanie w nim takich struktur organizacyjnych, które zintegrują ochronę środowiska ze wszystkimi zadaniami przedsiębiorstwa.

środków budżetowych, Program PHARE PL2003/004-379/01.0103/os/42/13, wykonawca projektu: Stowarzyszenie Polski Ruch Czystszej Produkcji, projekt realizowany przy wsparciu merytorycznym Ministerstwa Gospodarki, Katowice, 2006.

¹⁴ *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw ...*, op. cit., s. 62-64.

¹⁵ A. Szpor, A. Śniegocki, *Ekoinnowacje w Polsce. Stan obecny, bariery rozwoju, możliwości wsparcia*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012, s. 3.